

Guia didàctica – quadernets blaus

Sant Climent de Taüll

El quadernet blau de Sant Climent serveix per fer una interpretació global de l'edifici i del context en el que es va construir, des d'un punt de vista bàsic i introductori, començant per l'edifici en si, continuant pel campanar i acabant en les pintures de l'absis. L'alumnat estarà sempre assistit pels guies del Centre del Romànic, pel professorat o per altres acompanyants adults per tal d'explicar els elements necessaris per l'elaboració del quadernet i ajudar en la interpretació de l'espai i els seus elements. Els quadernets blaus estan enfocats a canalla d'entre 9 i 12 anys (5è-6è de primària), segons la consideració del professorat i els elements tractats en el currículum escolar ordinari.

Benvingudes i benvinguts a l'església de Sant Climent de Taüll! Esteu en una església que té **nou-cents anys** d'antiguitat. Costa una mica d'imaginar... Això vol dir que aquesta església l'han vist generacions i generacions d'homes i dones del poble de Taüll. Digueu que quan l'avi de l'avi de l'avi del vostre avi era un nen, l'església ja era així com la veiem ara, i fins i tot abans!

També és famosa perquè, tot i que han passat molts anys, no s'hi han fet gaires canvis. Això ha fet que es conservi d'una forma semblant a com hauria estat quan la van construir.

Construir un edifici tan gran no és una tasca fàcil, i encara ho era menys fa 900 anys, a l'edat mitjana. Però hi havia grups de persones que eren expertes en construir o pintar esglésies; en diem **tallers**, i eren equips que anaven de poble en poble i oferien els seus coneixements i la seua habilitat per fer esglésies.

No devia ser barat... Per tant, qui contractava aquests equips era la gent més rica, els **nobles**. Eren els més poderosos de la societat medieval. Aquesta societat es repartia en un sistema que actualment anomenem **feudalisme**, i vol dir que els nobles tenien molts privilegis i rebien les collites dels seus **serfs**, gent pobra sense privilegis que treballava la terra. Finalment hi havia els **clergues**: mossens, bisbes, monjos... També eren privilegiats, no havien de treballar al camp de sol a sol com els serfs, i a més també tenien molt poder.

Bé, com us he dit, hi havia tallers que eren experts en construir esglésies, però a més coneixien molt bé **com havien de ser construïdes**. L'estil que utilitzaven tenia uns canons molt clars i ben definits, una sèrie de normes que havien de seguir quan volien fer una església.

Sabeu com es diu aquest estil?

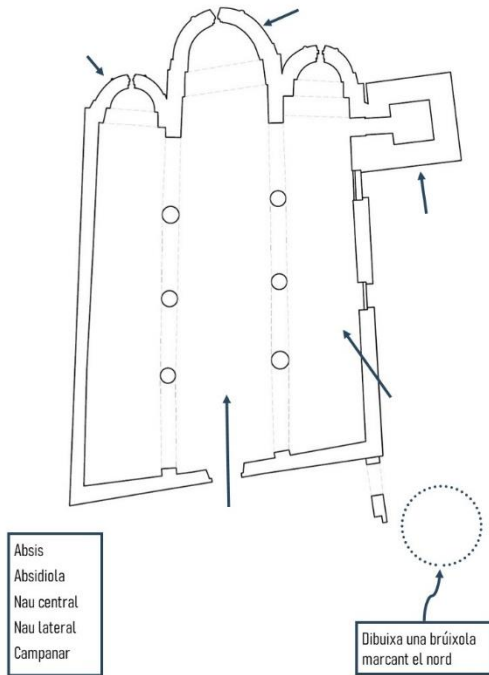
A la pàgina següent heu de posar els noms a cada part de l'església →

Activitat 1 – Text introductori

L'alumnat ha de llegir aquest text per tal de fer-se una idea de l'antiguitat de l'edifici, la seua construcció, la gent que la pagava i la seua posició en la piràmide feudal. Finalment, han de trobar el nom de l'estil en el que es construïen les esglésies fa 900 anys.

Quines parts té l'església?

Activitat 2 – Parts de l'església

Observant l'edifici per dins i per fora, l'alumnat ha de col·locar els noms en 5 elements indicats sobre un plànol, i després marcar el nord en una brúixola. Així veuen les parts pròpies d'una església romànica i la seua orientació.

Activitat 3 – Campanars

A la vall de Boí s'explica una llegenda sobre els campanars de Taüll, Boí i Erill, i la va recollir l'escriptor Pep Coll. Diu així...

Hi havia una vegada dos enamorats, Eulàlia d'Erill i Climent de Taüll. Estaven tan encaterinats i tan enamorats l'un de l'altre que per poder-se veure van construir una torre de sis pisos, cadascú a casa seua. Així, tot i la distància, es podien comunicar i veure's cada dia.

Però vet aquí que Joan, de Boí, també estava secretament enamorat d'Eulàlia, i va començar a construir una torre amb la base més grossa per poder-la fer encara més alta, posar-se enmig de les torres dels dos enamorats, fer ombra al noi i conquerir la noia.

El problema va venir quan, després de construir tres plantes, Joan es va quedar sense diners i va haver de deixar-ho córrer. Estava molt gelós, però va saber retirar-se quan no va poder més.

Passat el temps, tots tres es van fer grans i van morir. Quan li van explicar la història al Papa de Roma, va decidir fer sants a la parella d'enamorats, Eulàlia i Climent, però també a Joan perquè no estigués mai més gelós. Les seues cases van ser convertides en esglésies, i les seues torres d'amor en campanars. Així s'explica per què els tres campanars estan alineats i per què el de Boí és més ample i els altres dos més esvelts.

Aquesta història ens parla, d'una forma romàntica, de la importància dels campanars des del moment que els van construir. Eren elements que sobresortien moltíssim sobre els altres edificis dels pobles i tenien diverses funcions:

- Servien per **comunicar-se amb la gent del poble**, ja sigui amb les campanes, miralls, banderes o torxes
- **Comunicaven la terra amb el cel**, perquè eren l'element vertical de l'església
- També servien per **comunicar-se amb els altres pobles** i, en general, **tindre un control sobre què passava a la vall**

Observa bé i posa't a prova!

Quin tipus d'arcs hi ha al campanar?

- a. Arcs de mig punt b. Arcs apuntats c. Arcs rebaixats

Quants pisos d'alçada té?

- a. 5 b. 6 c. 7

Com s'anomenen els arcs cecs decoratius?

- a. Banda italiana b. Banca llombarda c. Banda catalana

On més trobem aquests arcs?

- a. A dins b. A l'absis c. A l'entrada

Hi ha més campanars així, a Taüll?

- a. Sí, a Santa Maria b. No n'hi ha cap més

A quin costat de l'església està el campanar?

- a. Al nord b. A l'oest c. Al sud

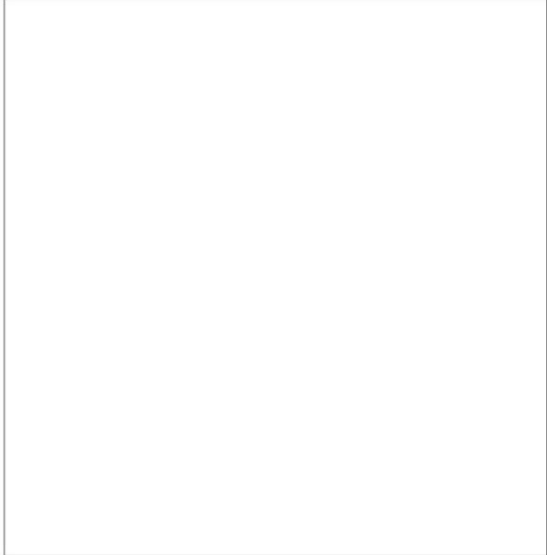
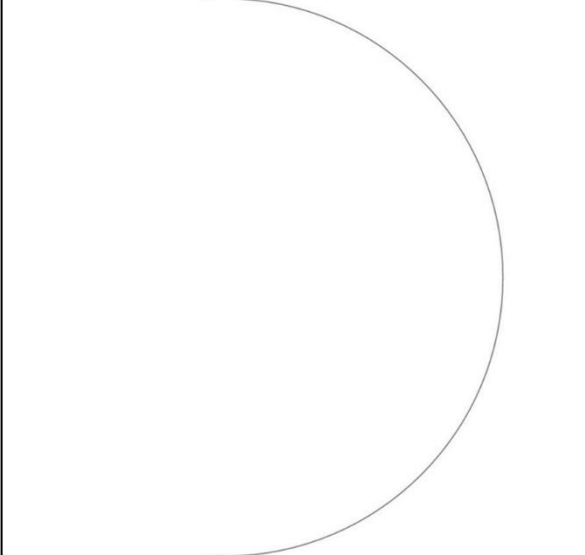
Quantes finestres hi ha al tercer pis, contant els 4 costats?

- a. 4 b. 12 c. 8

L'alumnat s'introdueix en el territori de la vall de Boí i els seus campanars amb una llegenda de l'escriptor Pep Coll, i de la importància de la seua posició al territori. Després, han de revisar aspectes de l'església i de l'estil romànic.

Activitat 4 – Missatge de les pintures

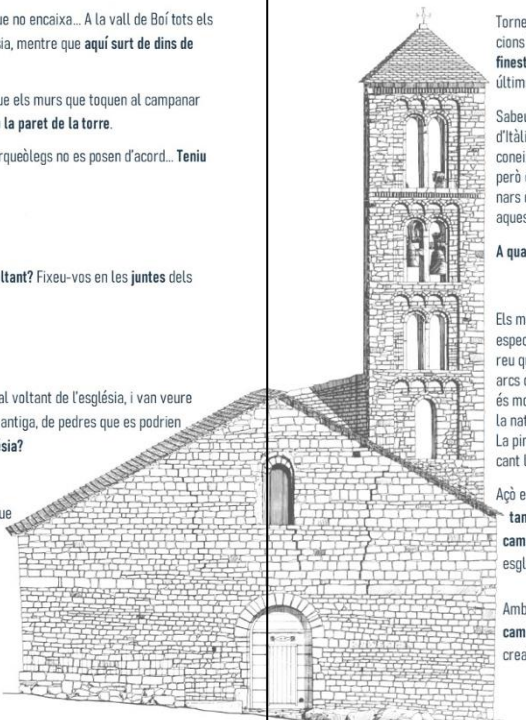
<p>Si parlem de les pintures, cada element era important. La pintura romànica era molt esquemàtica i simbòlica, no era tan important fer unes figures realistes, el que volien era transmetre un missatge</p> <p>Dibuixeu les figures de l'absis, i després indiqueu el nom de cada figura</p>	
---	---

Per interpretar el missatge darrere les escenes de l'absis, l'alumnat les ha de dibuixar i assenyalar cada figura. Les poden dibuixar esquemàticament, com un esbós de l'absis; el més important és interpretar el missatge general de les pintures i la importància que es dona a certs personatges sobre altres seguint el discurs religiós.

Santa Maria de Taüll

En aquest quadernet es repassen diversos punts de la història de l'església: el moment de construcció (s. XI-XII) o l'arrencament de les pintures (1920-1923) per exemple. Així es tracten diversos moments que ens permeten analitzar l'església a través del temps i per què la tenim així a dia d'avui. D'aquesta forma es poden interpretar els canvis i continuïtats en un edifici com aquest i els resultats a dia d'avui.

Activitat 1 – Exterior de l'edifici

<p>Fixeu-vos en el campanar. Hi ha alguna cosa que no encaixa... A la vall de Boí tots els campanars estan en un dels costats de l'església, mentre que aquí surt de dins de l'edifici.</p> <p>Apropeu-vos a la base del campanar. Veureu que els murs que toquen al campanar semblen construïts a part, no estan lligats amb la paret de la torre.</p> <p>No sabem ben bé el perquè, els historiadors i arqueòlegs no es posen d'acord... Teniu alguna idea del que pot haver passat?</p> <p>Què és anterior? El campanar o els murs del voltant? Fixeu-vos en les juntes dels murs i en com estan construïts.</p> <p>L'any 1996 van fer una excavació arqueològica al voltant de l'església, i van veure que l'església està feta sobre una esllavissada antiga, de pedres que es podrien moure. Creieu que és un lloc estable per l'església?</p> <p>Fixeu-vos ara en les parets laterals, i veureu que estan inclinades cap a fora. En aquest dibuix també podeu veure esquerdes a la paret que ja van ser reparades.</p> <p>Què li ha passat a l'església?</p>	 <p>Torneu-vos a fixar en el campanar. Veieu les decoracions llombardes? Són aquests arcs cecs sobre les finestres, i també les dents de serra sobre els dos últims pisos.</p> <p>Sabeu on està la Llombardia? És una regió del nord d'Itàlia. El nom "romànic llombard" és actual, no el coneixien quan es va construir Santa Maria de Taüll, però el nom ens diu que els constructors dels campanars de la vall eren italians o tenien contacte amb aquesta zona.</p> <p>A quants quilòmetres de distància està Itàlia de Taüll?</p> <p>Els més observadors potser haureu vist alguna cosa especial al campanar... Si observeu atentament veureu que hi ha restes de pintura roja, sobretot sota els arcs cecs i als marcs de les finestres. El color vermell és molt cridaner i visible, i més fàcil d'aconseguir en la natura (que és d'on treien els pigments per pintar). La pintura respectava la decoració construïda, remarcant les dents de serra o els arcs.</p> <p>Açò ens indica que les esglésies estaven pintades també per fora, no només per dins, i a més que el campanar era un element importantíssim de cada església i de cada poble.</p> <p>Amb un llapis o retolador vermell, marqueu en el campanar del dibuix aquestes decoracions. Sigueu creatius i imagineu com haurien estat en origen...</p>
--	--

Amb l'ajut d'un dibuix en alçat de l'església, i d'una explicació escrita, l'alumnat ha d'observar l'entorn de l'edifici i analitzar diversos aspectes: la situació del campanar a l'edifici, la relació del campanar amb la resta dels murs, la inclinació i inestabilitat dels murs, la decoració romànica llombarda i la pintura que tenia el campanar. Diversos aspectes que ens permeten parlar de l'edifici, la seua construcció, el seu aspecte i el seu context.

Activitat 2 – Vida de les pintures

Si mireu les pintures de l'interior veureu **dos reproduccions**: les de l'absis i les de la paret sud. Es van utilitzar **tècniques diferents**:

- A l'absis es van reproduir amb pintura plàstica i imitant els colors originals, molt més vius que el que es conserva

- A la paret sud es van fer amb "paper-gel", és a dir, fent una fotografia amb molt detall i enganxant-la a la paret

Les originals estan al Museu Nacional d'Art de Catalunya (Barcelona), juntament amb pintures i escultures romàniques d'altres llocs del Pirineu.

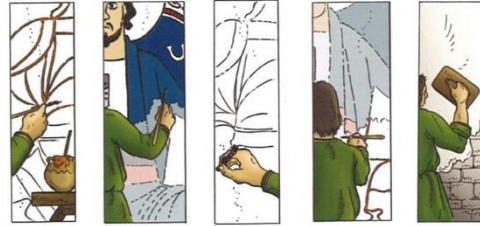
Sabeu com es van emportar les pintures? Van utilitzar una tècnica italiana anomenada *strappo* que consistia en enganxar la capa superficial de pintura a un tros de roba, arrencar-la, embolicar-la com una catifa i enganxar-la un altre cop sobre una altre suport fet de cartró pedra. És un procés molt agressiu amb les pintures, que actualment ja no s'utilitza.

La tècnica de la pintura es diu "**al fresc**", perquè es fa **quan el morter està humit**, així queda ben sucusat amb els **pigments** i, quan s'asseca, queda sòlid i resistent. Imagineu dos esponges: una està molla, l'altra seca. Si hi tirem una gota de pintura, en la seca es quedarà en la superfície, i per tant pot desgastar-se i desaparèixer; en la molla, entrarà molt més endins, per tant quedarà més resistent quan s'eixugui.

Els pigments utilitzats eren tots minerals que es poden trobar als Pirineus: rovell de ferro pels vermells, carbó pels negres, terres ocre pels grocs... El **blau**, molt difícil de trobar, es feia amb *aermita*, vinguda del sud de la Ribagorça.

Poseu en ordre les imatges seguint el procés de pintura al fresc

A

B

C

D

E

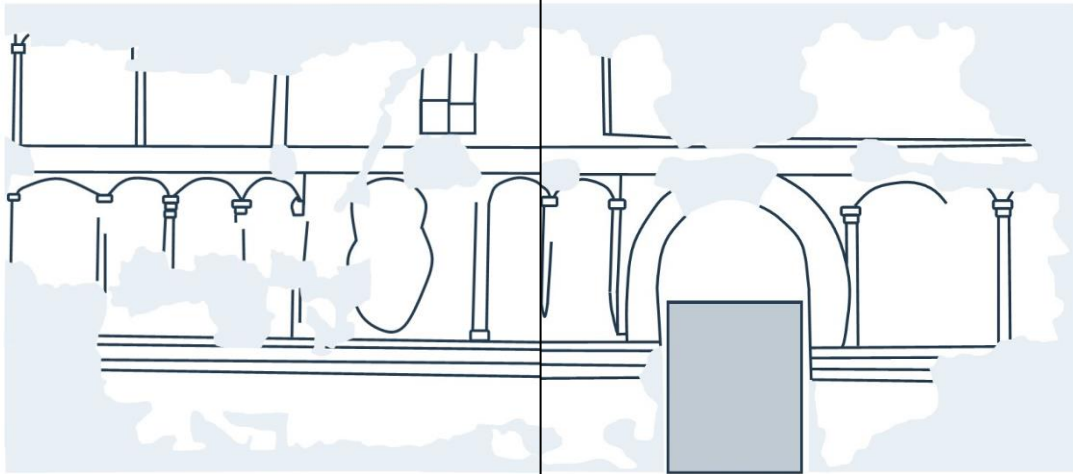
1. Arrebossat del mur amb morter de calç
2. Estergit—esbós de les figures sobre el mur
3. Repàs dels contorns de les figures
4. Aplicació de les capes profundes de color
5. Afegit de les capes superficials i retocs

Aquí, l'alumnat s'aproxima a les pintures des de dos punts de vista: el primer, entenent que a l'església hi ha dos reproduccions i que, per tant, les pintures originals van ser tretes amb el mètode *strappo*; el segon, veient com es feien les pintures al fresc en primer lloc. L'alumnat haurà d'ordenar les fases de la pintura al fresc. Així poden veure com s'elaboraven i la seua història recent tant a Taüll com al MNAC.

Activitat 3 – Escenes de les pintures

Aquí teniu un esquema de les pintures del mur sud de Santa Maria. **Escriviu a cada espai el nom de la figura o figures que hi apareixen**

Us posem la llista:

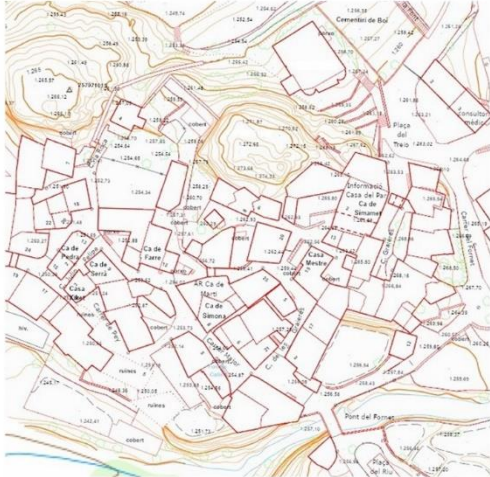
- Jesús i Sant Pere	- Baltasar	- Gaspar
- Zacaries al temple	- Barca	- Escriba
- Home contra un animal	- Melcior	- Sant Martí i Jesús
- Mare de Déu i nen Jesús	- Àngels guerrers	- Sanefes
		- Cortines

Al mur sud de l'església es conservava un conjunt impressionant d'escenes, actualment al MNAC, únic al món. S'hi combinen històries diferents, totes entrelligades. L'alumnat ha de situar cada escena al seu lloc, amb ajuda (òbviament) dels guies, del professorat o d'altres adults acompanyants. Així veurà l'enorme món ideològic del catolicisme com a religió dominant a l'edat mitjana, i com s'utilitzava la pintura per transmetre aquesta ideologia.

Sant Joan de Boí

En aquest quadernet s'insisteix en tres aspectes de gran importància en el romànic de la Vall de Boí: primer, la posició de les esglésies respecte el seu context; segon, la construcció de les esglésies i les diferents fases; tercer, el simbolisme en les escenes pintades. Aquests tres aspectes són importants de tractar si s'estudia el romànic, i l'església de Sant Joan és un edifici on es condensen tots tres. Sempre, és clar, amb la tutela del professorat.

Activitat 1 – El poble de Boí

<p>Benvingudes i benvinguts al poble de Boí. Per començar heu de passejar-vos per la part vella del poble. Aneu observant els edificis, quins semblen més antics...</p> <p>Boí era un poble emmurallat, l'únic de la Vall de Boí. Sabeu identificar algun vestigi de les muralles? Marqueu-los en aquest mapa.</p> <p>Boí també tenia un castell, posat en un lloc privilegiat per controlar el poble i la vall, tant cap al nord com cap al sud. Però, a dia d'avui, en queda ben poca cosa... Podríeu marcar el seu lloc al mapa?</p> <p>També hi has de marcar l'emplaçament de l'església i del Riu de Sant Martí.</p> 	<p>Tenim més informació sobre els elements que has posat al mapa:</p> <ul style="list-style-type: none">- L'església va ser construïda a mitjans del segle XI- El poble vell va ser emmurallat entre els segles XIII i XIV (per tant, ja existia abans)- Sabem que hi havia un castell perquè surt escrit en un document de mitjans del segle XIII, i també sabem que va ser destruït a mitjans del segle XVII <p>Fixa't en una cosa: el poble medieval de Boí quedava protegit entre dos turons i el Riu de Sant Martí. És un bon lloc per posar-hi un poble? Per què?</p> <p>I fixa't en una altra cosa: l'església està fora del poble medieval de Boí. Per què creus que es va fer així? Planteja't aquesta pregunta... Què es va fer primer, l'església o el poble?</p> <p>Si es va fer primer el poble, per què no s'hi va construir l'església a dins? I si es va fer primer l'església, per què no es va fer al voltant de l'església?</p> <p>Responeu les preguntes per escrit i feu un debat amb els teus companys i companyes</p>
--	--

Amb un mapa del poble al davant, l'alumnat ha de resseguir la part vella del poble de Boí (i sobretot l'entorn d'on eren les muralles) per observar com ha canviat amb el pas del temps, des de l'edat mitjana fins a dia d'avui. Han de situar les parts més característiques del Boí medieval: les muralles, el castell i l'església. A partir d'açò, s'obre el debat sobre el lloc on està posat el poble, i sobretot que l'església estigui fora del nucli i què significa.

Activitat 2 – La construcció

Fixeu-vos en l'església, i com està construïda. Podem veure que té **3 fases** diferents, que es poden distingir molt bé al campanar. N'hi ha una del **segle XI**, una del **segle XII** i una última d'entre els segles **XVI i XVIII**. **Marca-les en aquest alçat**. Les pots distingir amb tres colors diferents.

Per què creus que hi ha aquestes tres fases? Feu un debat amb els vostres companys i companyes.

Per què creieu que les esglésies tenen diverses fases de construcció? Parleu-ne entre vosaltres

Fixeu-vos ara en la **capçalera**. La capçalera és la part de l'església **orientada cap a l'est**. Totes les esglésies romàniques tenen aquesta orientació: l'est és on surt el sol, i simbòlicament representava un **renaixement**, tornar a obrir un cicle. Per tant, quan una església romànica era planificada, **es tenia sempre en compte la seua orientació**.

La **capçalera és on hi ha els absis**. Sant Joan de Boí és una església construïda amb **planta basilical**, que vol dir que té **tres naus** (us poso la planta per que ho vegeu) i per tant **hauria de tenir tres absis**. Però, en canvi, **només n'hi ha dos!**

Què creieu que ha passat?

Amb l'ajut d'un dibuix en alçat de l'església, la canalla ha de fixar-se en les tres fases de construcció del campanar per un costat, i en les alteracions de l'edifici per l'altre. D'aquesta manera s'aborden els canvis i continuïtats en un edifici com aquest, i s'obre a debat el motiu de les diverses fases en aquest cas que, de passada, es poden aplicar a la majoria del conjunt romànic de la Vall de Boí.

Activitat 3 – Significat en la pintura

Dins de l'església, mireu la paret nord. Situeu els personatges en aquest esquema i relacioneu-los amb el seu significat.

Sant Feliu / Músic / Camell / Gall / Malabaristes / Lleó / Sanefa

1. Animal que canta quan neix un nou dia, simbolitza la resurrecció
2. Element decoratiu, utilitzat per separar dos franges
3. Artistes que fan jocs de mans amb pilotes o espases
4. Animal que representa la força i la valentia
5. Patró de Barruera
6. Artista amb un instrument de corda
7. Animal fort, resistent, utilitzat en les caravanes del desert

La pintura mural en el romànic està carregada de simbolismes. En aquesta activitat l'alumnat s'aproximarà a les pintures reproduïdes en el mur nord (aconsellàriem, però, que observin tot el conjunt de l'església), i ho faran de dos maneres. Per un costat, han d'interpretar el què veuen, què representa cada element i ho situïn. Per l'altre costat, han d'associar la interpretació amb el seu significat.